УДК 37.016:811.512.145
DOI 10.58649/1694-9099-2026-3-267-271

Тукуева К.М.
И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети
Тукуева К. М.
Кыргызский государственный технический университет имени И. Раззакова
Tukueva K. M.
Kyrgyz State Technical University named after I. Razzakov

ORCID 0009-0005-2971-436X

КОЛЛЕДЖДЕРДЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН ТАБИГЫЙЛЫК ПРИНЦИБИНЕ ЫЛАЙЫК КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУНУН МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ
МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ В КОЛЛЕДЖАХ НА ОСНОВЕ ПРИНЦИПА ЕСТЕСТВЕННОСТИ
METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PROFESSIONALLY ORIENTED KYRGYZ LANGUAGE TEACHING IN COLLEGES BASED ON THE PRINCIPLE OF NATURALNESS

Кыскача мүнөздөмө: Макалада колледждерде кыргыз тилин табигыйлык принцибине ылайык кесипке багыттап окутуунун методикалык өзгөчөлүктөрү каралат. Табигыйлык принциби тилди үйрөнүү процессинде студенттердин психологиялык өзгөчөлүктөрүн, коммуникативдик муктаждыктарын жана кесиптик чөйрөдөгү реалдуу тилдик кырдаалдарды эске алууну көздөйт. Макалада практикага багытталган окутуунун ыкмалары — ролдук оюндар, кырдаалдык тапшырмалар, кесиптик диалогдор, кесиптик тексттер менен иштөө жана RAFT стратегиясы каралат. Ошондой эле техникалык, транспорттук жана экономикалык багыттагы колледж студенттерине ылайыкталган конкреттүү практикалык тапшырмалардын үлгүлөрү сунушталат. Табигыйлык принцибин кесиптик багыттагы тил окутуу менен айкалыштыруу студенттердин тилдик жана кесиптик компетенцияларын өнүктүрүүгө шарт түзөрү белгиленет.

Аннотация: В статье рассматриваются методические особенности профессионально ориентированного обучения кыргызскому языку в колледжах на основе принципа естественности. Принцип естественности предполагает учет психологических особенностей студентов, их коммуникативных потребностей и реальных языковых ситуаций в профессиональной среде. Рассматриваются практико-ориентированные методы обучения: ролевые игры, ситуационные задания, профессиональные диалоги, работа с профессиональными текстами и стратегия RAFT. Предлагаются конкретные примеры практических заданий, адаптированных для студентов колледжей технического, транспортного и экономического направлений. Отмечается, что сочетание принципа естественности с профессионально ориентированным обучением способствует развитию языковых и профессиональных компетенций студентов.

Abstract: The article examines the methodological features of professionally oriented Kyrgyz language teaching in colleges based on the principle of naturalness. The principle of naturalness involves taking into account students' psychological characteristics, communicative needs, and real-life language situations in professional contexts. The article discusses practice-oriented teaching methods, including role-playing, situational tasks, professional dialogues, work with professional texts, and the RAFT strategy. It also provides specific examples of practical tasks adapted for students in technical, transport, and economic college programs. The article emphasizes that combining the principle of naturalness with professionally oriented language teaching contributes to the development of students' linguistic and professional competences.

Негизги сөздөр: кыргыз тили; табигыйлык принциби; кесиптик багыттоо; колледж; методика; коммуникативдик көндүмдөр; окутуу ыкмалары.

Ключевые слова: кыргызский язык; принцип естественности; профессиональная направленность; колледж; методика; коммуникативные навыки; методы обучения.

Keywords: kyrgyz language; principle of naturalness; professional orientation; college; methodology; communicative skills; teaching methods.

Киришүү. Кыргыз тилин кесиптик багытта окутуу — студенттердин келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүндө тилди функционалдык жактан колдонууга багытталган окутуу системасы. Табигыйлык принциби тилдик материалды реалдуу баарлашуу жана кесиптик кырдаалдар менен байланыштырууну, студенттин активдүү катышуусун жана тилди иш жүзүндө колдонуусун көздөйт [1; 2]. Кыргыз тилин окутуунун методологиясында табигыйлык принциби тилдин коомдук-социалдык функциясы менен байланыштырылып, тилдик материалды ишмердүүлүк менен бирдикте өздөштүрүүгө басым жасалат [2]. Колледждерде кыргыз тилин окутууда студенттердин жаш өзгөчөлүктөрү менен катар алардын кесиптик багытын эске алуу маанилүү. Бул ыкма тилди турмуштук жана кесиптик кырдаалдарда колдонууга шарт түзөт.

Макаланын максаты. Колледждерде кыргыз тилин табигыйлык принцибине ылайык кесипке багыттап окутуунун методикалык негиздерин изилдөө.

Милдеттери:

1. Табигыйлык принцибинин педагогикалык маанисин аныктоо;
2. Кесиптик багыттагы окутуу методдорун изилдөө;
3. Практикалык колдонуу мисалдарынын негизинде натыйжалуулугун талдоо;
4. Колледж студенттеринде коммуникативдик жана кесиптик көндүмдөрдү калыптандыруу боюнча сунуштарды берүү.

Кыргыз тилин кесипке багыттап окутуу студенттердин кесиптик жөндөмдөрүн жана тилдик компетенцияларын өнүктүрүүдөгү маанилүү процесстердин бири болуп саналат. Табигыйлык принциби тилди өздөштүрүү үчүн табигый жана ыңгайлуу шарттарды түзүүгө багытталган методикалык принциптердин бири болуп эсептелет.

Колледждерде кесиптик билим берүүдө тилдик көндүмдөрдүн ролу чоң. Айрыкча, мамлекеттик тил болгон кыргыз тилин кесиптик багытта окутуу студенттердин кесиптик ишмердүүлүгүндө баарлашуусуна, илимий жана кесиптик тексттерди окуп-түшүнүүсүнө шарт түзөт. Табигыйлык принцибин колдонуу тилди турмуштук жана кесиптик кырдаалдар менен байланышта өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Табигыйлык принциби — тилди үйрөнүүдө адамдын табиятына ылайык ыңгайлуу шарттарды түзүүнү көздөгөн принцип.

Бул принцип:

– студенттердин өз алдынча сүйлөө, угуу жана жазуу көндүмдөрүн табигый түрдө өнүктүрүүгө багытталат;

– кесиптик контекстте тилдик кырдаалдардын реалдуу моделдерин колдонууга негизделет;

– кесиптик максаттарга ылайык активдүү жана интерактивдүү баарлашууга шарт түзөт.

Колледжде кыргыз тилин кесипке багыттап окутуунун өзгөчөлүктөрүн төмөнкүдөй бөлүп карoого болот:

– Кесиптик лексикалык материалдарды колдонуу: студенттердин кесиптик багытына ылайык лексикалык материалдар, мисалы, техникалык, экономикалык жана социалдык тармактарга тиешелүү терминдер тандалып алынат.

– Практикалык баарлашууга басым жасоо: окутуу процесси студенттерди кесиптик чөйрөдө натыйжалуу баарлашууга жана кесиптик маселелерди чечүүгө багыттайт.

– Интеграцияланган окутуу технологиялары: тилди окутуу кесиптик блоктор менен тыгыз байланышта жүргүзүлүп, теория менен практика айкалыштырылат.

– Мультимедиа жана электрондук ресурстарды колдонуу: окуу материалдары визуалдык жана аудио форматтарда берилип, тилди реалдуу кырдаалдарга жакын шартта өздөштүрүүгө өбөлгө түзөт.

– Диалогдук жана долбоордук методдор: студенттер кесиптик маселелерди талкуулоого активдүү катышып, биргелешкен долбоорлорду иштеп чыгышат.

Табигыйлык принцибин колдонуунун педагогикалык натыйжалары:

– студенттердин кесиптик-тилдик компетенциясынын өсүшү;

– кесиптик багыттагы окуу процессинин натыйжалуулугунун жогорулашы;

– тилди өз алдынча колдонуу көндүмдөрүнүн өнүгүшү;

– кесиптик багыттагы чыгармачылык жана сынчыл ой жүгүртүүнүн өнүгүшү.

Бул педагогикалык натыйжалар студенттердин кесиптик-тилдик компетенциясынын өнүгүшүнө жана кесиптик багыттагы окуу процессинин натыйжалуулугунун жогорулашына өбөлгө түзөт. Кыргыз тилин табигыйлык принцибине ылайык кесипке багыттап окутуудагы негизги жетишкендиктер төмөнкүлөр:

– студенттердин кесиптик тилди билүү жана колдонуу мүмкүнчүлүгү кеңейип, кесиптик лексиканы жана грамматикалык конструкцияларды өздөштүрүүсү, кесиптик сүйлөө маданияты өнүгөт;

– кесиптик багыттагы окуу процессиндеги натыйжалуу өз ара аракеттенүү студенттердин билимин практикада колдонууга өбөлгө түзүп, окуунун маалыматтык жана социалдык компоненттерин интеграциялоого шарт түзөт;

– тилди өз алдынча жана максаттуу колдонуу көндүмдөрү өнүгүп, студенттер кесиптик кырдаалдарда тилдик каражаттарды эркин жана так пайдалана алышат;

– чыгармачылык жана сынчыл ой жүгүртүү көндүмдөрү өнүгүп, студенттер кесиптик маселелерди ар тараптуу талдап, чыгармачылык чечимдерди кабыл ала алышат.

Ошол эле учурда табигыйлык принцибин колдонуу студенттердин тилге болгон кызыгуусун күчөтүп, сабактарга активдүү катышуусуна жана өз билимин өркүндөтүүсүнө түрткү берет. Мугалимдердин кесиптик-методикалык даярдыгы жана заманбап технологияларды колдонуусу да педагогикалык натыйжаларга жетүүгө өбөлгө түзөт. Бул факторлор кыргыз тилин кесипке багыттап окутуунун сапатын жана натыйжалуулугун жогорулатууга, студенттердин кесиптик даярдыгын арттырууга шарт түзөт.

Теориялык негиздери:

– Табигый метод жана тилди өздөштүрүү теориялары: М. Берлиц менен Ф. Гуэндин эмгектеринде тилди реалдуу сүйлөө, аракет жана контекст аркылуу өздөштүрүүгө басым жасалган [5; 6]. Ф. Гуэн тилдик материалды өз ара байланышкан аракеттердин жана ырааттуу кырдаалдардын негизинде уюштурууну сунуштаган [5]. М. Берлицтин методу тилди үйрөнүлүп жаткан тилдеги баарлашуу жана реалдуу кырдаалдар аркылуу өздөштүрүүгө багытталган [6].

– Коммуникативдик тил окутуу теориясы: тилдин социалдык функциясына, студенттин активдүү катышуусуна жана реалдуу баарлашуу аркылуу тилдик көндүмдөрдү өнүктүрүүгө багытталат. Тил үйрөтүүдө оозеки жана жазуу жүзүндөгү баарлашууну уюштуруу, студенттин коммуникативдик иш-аракетин активдештирүү маанилүү [3].

– Функционалдык жана кырдаалдык мамиле: тилдик материалды кесиптик шарттарга ылайык тандоону жана студенттин кесиптик муктаждыктарын эске алууну көздөйт. Мындай мамиле окутуунун мазмунун практикалык милдеттер менен байланыштырууга мүмкүнчүлүк берет [1; 4].

Табигыйлык принцибине негизделген тилди окутуунун теориялык негиздери тилди өздөштүрүүдө табигый шарттарды түзүү, реалдуу баарлашууну уюштуруу жана студенттин активдүү катышуусун камсыз кылуу менен тыгыз байланышта [1; 2]. М. Берлиц жана Ф. Гуэн сыяктуу методисттер тилди үйрөтүүдө сүйлөө аракетине, контекстке жана тилди түздөн-түз колдонуу тажрыйбасына өзгөчө маани беришкен [5; 6]. Бул идеяларды азыркы кесиптик багыттагы тил окутууда студенттерге кесиптик кырдаалдарды моделдеген тапшырмаларды берүү аркылуу колдонууга болот.

Коммуникативдик тил окутуу теориясы тилдин социалдык функциясына көңүл буруп, студенттин тилдик чөйрөгө активдүү катышуусуна багытталат. Бул теорияга ылайык, тилди үйрөнүү

кесиптик чөйрөдөгү реалдуу баарлашуу, ишке байланышкан маселелерди чечүү жана коомдук байланыштарды түзүү процесси менен тыгыз байланышта.

Тилдик материалды кесиптик шарттарга ылайык тандоо табигыйлык принцибинин негизги бөлүктөрүнүн бири болуп саналат. Мында студенттин кесиптик муктаждыктары эске алынып, тилдик материал практикалык багытта колдонууга ылайык уюштурулат. Кырдаалдык мамиле студенттердин тилдик көндүмдөрүн реалдуу кесиптик кырдаалдарда колдонууга үйрөтүүнү көздөйт.

Бул теориялык негиздер кыргыз тилин кесиптик багытта окутууда табигый шарттарды түзүүгө, студенттердин тилдик жана кесиптик компетенцияларын өнүктүрүүгө багытталат.

Кыргызстандагы билим берүү тажрыйбасы жана колледждер үчүн методикалык багыттар.

– Кыргыз Республикасында кыргыз тилин окутуунун мазмуну коммуникативдик, функционалдык жана практикалык багыттарды күчөтүүгө багытталган методикалык документтер менен жөнгө салынат [2; 7].

– 2025–2026-окуу жылынан тартып 12 жылдык жалпы мектептик билим берүүгө этап-этабы менен өтүү башталып, мамлекеттик билим берүү стандарттары, базистик окуу пландары жана предметтик стандарттар жаңыланган [7; 8]. Бул өзгөрүүлөр мектептик билим берүүгө тиешелүү болгону менен, колледждерге жаңы кабыл алынган студенттердин мектептик даярдыгын түшүнүүдө маанилүү контекст болуп саналат.

– Колледжде бул тенденцияны түздөн-түз көчүрүп колдонбостон, студенттердин кесиптик муктаждыктарына ылайыкташтыруу зарыл: кесиптик терминдер, иш кагаздары, кесиптик диалогдор, нускама жана отчет түзүү, кесиптик кырдаалдарды оозеки талдоо сыяктуу тапшырмалар тандалат [1; 3; 4].

12 жылдык мектептик билим берүүгө өтүү 2025–2026-окуу жылынан тартып этап-этабы менен ишке ашырылып жатат. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2025-жылдын 14-мартындагы № 131 токтому менен бекитилген. 12 жылдык билим берүүгө өтүү үчүн базистик окуу пландары жана жаңыланган предметтик стандарттар да бекитилген [7; 8]. Бул маалыматтар макалада мектептик реформаны өзүнчө изилдөө объектиси катары эмес, колледжге келген студенттердин мурунку билим берүү тажрыйбасын түшүндүргөн кыска контекст катары гана колдонулат.

Колледждердин окутуу практикасында ушул контекстти эске алуу менен тилдик тапшырмаларды студенттин кесибине жакындатуу зарыл. Мисалы, техникалык адистиктин студенти жабдууну пайдалануу боюнча нускаманы окуп, негизги терминдерди түшүндүрүп, кардар менен диалог түзө алат; экономикалык багыттагы студент эсеп-кысапка байланыштуу маалыматты оозеки түшүндүрүп, кыска иш кагазын түзөт; транспорттук адистиктин студенти каттам боюнча маалыматты берип, кырдаалдык диалог жүргүзөт. Мындай тапшырмалар табигыйлык принцибин кесиптик контекст менен байланыштыруунун практикалык үлгүлөрү болуп саналат [1; 3].

Демек, жалпы билим берүүдөгү жаңыланган стандарттар колледждер үчүн түздөн-түз окуу-методикалык нускама болуп саналбайт. Алар студенттердин мектептик даярдыгынын жаңы шарттарын түшүнүүгө жардам берген контекст катары каралат. Колледждеги кыргыз тили сабагынын мазмуну тиешелүү кесиптик багыттын талаптарына ылайык өз алдынча уюштурулушу зарыл десек болот.

Колледж студенттери үчүн практикалык тапшырмалардын үлгүлөрүн сунуштагым келет:

1. Техникалык адистик. Кырдаал: студент — техникалык тейлөөчү адис, окутуучу — кардар. Студент жабдуунун бузулушунун белгилерин сурайт, көйгөйдү тактайт жана оңдоо боюнча сунуш берет. Тапшырманын максаты — кесиптик терминдерди туура колдонуу, суроо берүү жана түшүндүрүү көндүмдөрүн өнүктүрүү.

2. Транспорттук адистик. Кырдаал: студент — диспетчер, экинчи студент — айдоочу. Алар каттамдын өзгөрүшү, жолдогу кырдаал жана убакыт боюнча сүйлөшөт. Андан кийин студенттер кырдаал боюнча кыскача билдирүү же кызматтык жазуу түзүшөт. Бул тапшырма оозеки жана жазуу формаларын бириктирет.

3. Экономикалык адистик. Кырдаал: студент — кассир же эсепчи, экинчи студент — кардар. Студент төлөмдүн суммасын, мөөнөтүн жана документтерди кыргыз тилинде түшүндүрөт. Андан соң ошол эле маалыматтын негизинде кыска билдирүү түзөт.

4. RAFT стратегиясы. Студентке «техникалык адис», «кардар», «бөлүм жетекчиси» сыяктуу роль, конкреттүү аудитория, формат жана тема берилет. Мисалы: «Техникалык адис катары бөлүм жетекчисине жабдуунун бузулушу жөнүндө кыска отчет жаз». RAFT стратегиясында Role (роль), Audience (аудитория), Format (формат), Topic (тема) компоненттери колдонулат [9; 10]. Бул стратегияны кесиптик текст түзүүдө адаптациялоого болот.

Кыргыз тилин кесиптик багытта табигыйлык принцибине ылайык окутуу студенттердин кесиптик муктаждыктарын канааттандырууга багытталган методикалык мамиле болуп саналат. Анын негизги өзгөчөлүгү — тилдик материалды реалдуу жана кесиптик кырдаалдар менен байланыштыруу. Мындай окутууда студент кесиптик лексиканы өздөштүрүү менен гана чектелбестен, аны конкреттүү иш-аракетте колдонууга машыгат. Жогорудагы тапшырмалар макалада сунушталган методикалык үлгүлөр болуп саналат; алардын натыйжалуулугун эксперименттик жол менен өзүнчө изилдөө талап кылынат.

Кыргызстандагы жаңыланган билим берүү документтери жалпы билим берүү системасында компетенттүүлүккө жана практикалык колдонууга багытталган өзгөрүүлөрдү камтыйт [7; 8]. Колледждерде бул багытты түздөн-түз көчүрүп албастан, кесиптик мазмун менен айкалыштыруу зарыл. Мугалим интерактивдүү ыкмаларды, анын ичинде RAFT стратегиясын, ролдук оюндарды, кырдаалдык тапшырмаларды жана кесиптик тексттер менен иштөөнү студенттин адистигине ылайыкташтырып колдоно алат [9; 10].

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз тилин колледждерде табигыйлык принцибине ылайык кесипке багыттап окутуу тилдик билимди студенттин келечектеги кесиптик ишмердүүлүгү менен байланыштырууга мүмкүндүк берет. Теориялык негиздерди практикалык кырдаалдар, кесиптик диалогдор жана тексттик тапшырмалар менен айкалыштыруу студенттин тилди иш жүзүндө колдонуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтет. Ошондуктан окутуунун мазмунун ар бир адистиктин коммуникативдик муктаждыктарына ылайыкташтыруу маанилүү.

Ошентип, табигыйлык принциби колледждерде кыргыз тилин кесипке багыттап окутуунун мазмунун жана методдорун уюштуруучу маанилүү негиздердин бири катары каралышы мүмкүн. Мындан аркы изилдөөлөрдө сунушталган практикалык тапшырмаларды эксперименттик сыноодон өткөрүп, студенттердин тилдик жана кесиптик компетенцияларынын өзгөрүшүн сандык жана сапаттык көрсөткүчтөр аркылуу аныктоо зарыл экендигин баса белгилегим келет.

Колдонулган адабияттар

1. Адамкулов Т. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы. – Бишкек: Билим, 2016.– 248 б.
2. Жумабаева Г. Мамлекеттик тилди окутуунун методикалык негиздери. –Бишкек: Илим, 2020.–212 б.
3. Узакбаева С. Педагогика: Окутуунун жалпы мыйзамченемдүүлүктөрү жана принциптери. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 356 б.
4. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков. – М.: Высшая школа, 2003.– 232 с.
5. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика. – М.: Академия, 2008. – 336 с.
6. Маматова Н. Колледждерде кыргыз тилин кесиптик багытта окутуу методикасы. – Бишкек: Манас университети, 2018. – 198 б.
7. Макаренко А. С. Педагогикалык философия. – М.: Просвещение, 2015. – 320 б.
8. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – К., 2018. – 400 с.
9. Усенова А. К. Кыргыз тилин окутуунун методикасы. – Б., 2020. – 256 б.
10. Иванова Л. П. Педагогическая психология: теория и практика. – М., 2019. – 288 с.

Рецензент: педагогика илимдеринин кандидаты, доцент Аскар кызы Ж.